

ساخت و اعتباریابی پرسشنامه شوخ‌طبعی (SHQ)

Construction and Validation of Sense of Humor Questionnaire

Mahdiah Sadat Khoshouei, M.A.*

Esfahan University

Hamid Reza Oreizy, Ph.D.

Esfahan University

Asghar Aghaei, Ph.D.

Islamic Azad University, Khorasgan

مهديه سادات خشوعی

دانشگاه اصفهان

دکتر حمیدرضا عریضی

دانشگاه اصفهان

دکتر اصغر آقایی

دانشگاه آزاد اسلامی، خوراسگان

Abstract: The main purpose of this research was to construct and validate a questionnaire for measuring sense of humor; hence, based on valid psychology texts and available scales, a preparatory questionnaire containing one hundred questions was constructed. Then, a sample with the age range of 20 to 60 years was selected through a two stage random procedure to take part in the study. In the primary stage, 40 subjects were chosen to assess reliability and in the next stage, 240 subjects were selected to evaluate factor analysis (structural validity) of the questionnaire. Ultimately, 25 questions, having positive correlation with the total questionnaire and a minimum loading at 0.35 or above on a single factor were selected. This 25-item questionnaire was entitled the Sense of Humor Questionnaire (SHQ). The Principal Components Analysis method (Varimax Normalized Rotation) was applied to evaluate structural validity of the SHQ. Factor analysis

چکیده: هدف اصلی این پژوهش، ساخت و اعتباریابی پرسشنامه‌ای برای سنجش شوخ‌طبعی بود، لذا بر اساس متون معتبر و مقیاس‌های موجود، پرسشنامه مقدماتی با ۱۰۰ سؤال تدوین شد. سپس نمونه‌ای با دامنه سنی ۲۰ تا ۶۰ سال به روش تصادفی در دو مرحله برای شرکت در این پژوهش انتخاب شدند. بدین ترتیب که در مرحله مقدماتی، یک نمونه ۴۰ نفری برای پایایی سنجی، و در مرحله بعد یک نمونه ۲۴۰ نفری برای تحلیل عاملی انتخاب شد. در نهایت، ۲۵ سؤال که با کل آزمون دارای همبستگی مثبت بودند و حتی‌المقدور بر روی یک عامل، بار عاملی ۰/۳۵ یا بالاتر داشتند، برای پرسشنامه نهایی انتخاب شدند. این پرسشنامه ۲۵ سؤالی، پرسشنامه شوخ‌طبعی (SHQ) نامگذاری شد. روایی سازه SHQ با استفاده از روش مؤلفه‌های اصلی و با چرخش مؤلفه‌ها از نوع واریماکس، مورد تحلیل عوامل قرار گرفت. بر این اساس، یک ساختار پنج عاملی (لذت از شوخی، خنده، شوخی کلامی، شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی، و شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور) که ۶۳/۷۵

*khoshouei_mahdiah@yahoo.com

defined 5 factors (enjoyment of humor, laughter, verbal humor, sense of humor in social relations, sense of humor in stressful conditions) which encompassed 63.75% of the total variability of the data. Moreover, results of internal consistency (Cronbach's alpha) and test-retest reliability (after a 21 day interval) showed that the SHQ possessed suitable reliability coefficients. Altogether, results of this research showed that the SHQ had satisfactory reliability and validity coefficients and is considered a suitable tool for measuring sense of humor in future research.

درصد واریانس را تبیین می‌کنند، به‌دست آمد. علاوه بر این، نتایج پایایی SHQ با استفاده از روش‌های همسانی درونی (آلفای کرونباخ) و بازآزمایی (به فاصله ۲۱ روز) نشان داد که SHQ از ضرایب پایایی مناسبی برخوردار است. در مجموع، این مطالعه نشان داد که SHQ با داشتن ضرایب پایایی و روایی رضایت‌بخش، ابزاری مناسب برای سنجش شوخ‌طبعی در پژوهش‌های بعدی است.

Keywords: Sense of Humor Questionnaire (SHQ); Enjoyment of humor; Laughter; Verbal humor; Sense of humor in social relations; Sense of humor in stressful conditions; Validity and reliability

کلیدواژه‌ها: پرسشنامه شوخ‌طبعی؛ لذت از شوخی؛ خنده؛ شوخی کلامی؛ شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی؛ شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور؛ پایایی و روایی

منشأ کلمه انگلیسی humor، کلمه لاتین umor است، که به معنای مزاج و مایعی در بدن بود که کاهش یا افزایش آن باعث ایجاد چهار نوع مزاج (مزاج دموی^۱، مزاج صفراوی^۲، مزاج بلغمی^۳، مزاج سودایی^۴) می‌شد (ووتن^۵، ۱۹۹۶). با گذشت زمان، این کلمه در روان‌شناسی، به «شوخ‌طبعی» ترجمه شد و بدین ترتیب، از گذشته تا به امروز، این کلمه مورد پژوهش و اظهارنظر محققان و صاحب‌نظران متعددی قرار گرفته است. در گذشته عده‌ای نظر مثبتی نسبت به شوخی نداشتند. برای مثال، آمبرتو اکو^۶ (۱۹۸۳) در رمان «نام گل سرخ»^۷ خود، به دیدگاه منفی اصحاب کلیسا به شوخ‌طبعی اشاره کرده است. در صورتی که امروزه برخلاف گذشته و علی‌رغم تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی در جوامع مختلف، شوخ‌طبعی به منزله مبحث جدیدی در روان‌شناسی مثبت^۸، و به عنوان یک ویژگی چند بُعدی معرفی شده است. برای مثال، در فرهنگ دینی ما، نه تنها شوخ‌طبعی به عنوان یک خصلت مؤمنانه یاد شده است، بلکه پیشوایان دینی نیز با در نظر گرفتن حد و مرز شوخ‌طبعی، آن را ستوده‌اند. برای اثبات این ادعا همین بس که حضرت علی (ع) در مستدرک الوسائل می‌فرمایند: «رسول خدا (ص) هرگاه یکی

- 1- sanguine humor
- 3- phlegmatic humor
- 5- Wooten
- 7- The Name of the Rose

- 2- choleric humor
- 4- melancholic humor
- 6- Umberto Eco
- 8- positive psychology

از اصحاب خود را اندوهگین می‌دیدند او را با شوخی و مزاح خوشحال می‌کردند» (به نقل از خشوعی، ۱۳۸۶). اما به غیر از عوامل مذهبی، شوخ‌طبعی با جنبه‌های فرهنگی از قبیل فردگرایی و رابطه‌گرایی نیز مرتبط‌اند (کیرش^۱ و کوئپیر^۲، ۲۰۰۳). تأثیرات مثبت شوخ‌طبعی نه تنها بر افزایش عزت نفس و روابط اجتماعی (آبراموویتز^۳، ۲۰۰۰)، درستکاری، صمیمیت، همدلی، سرزندگی، خوش‌بینی و رضایت از حمایت اجتماعی (مارتین^۴، پالک - دوریس^۵، لارسن^۶، گری^۷ و ویر^۸، ۲۰۰۳)، آرامش عضلانی (هرث^۹، ۱۹۹۳) و کاهش درد (لییز^{۱۰}، ۱۹۹۳) به اثبات رسیده است، بلکه در بهبود بسیاری از بیماری‌ها از قبیل فشار خون (لفکورت^{۱۱}، دیدیدسون^{۱۲}، پورکاجین^{۱۳}، و میلز^{۱۴}، ۱۹۹۷) بیماری‌های قلبی (سلتانوف^{۱۵}، ۱۹۹۹)، سرطان (جاشوا^{۱۶}، کوترونو^{۱۷}، و کلارک^{۱۸}، ۲۰۰۵)، اسکیزوفرنی (جلکوف^{۱۹}، سیگال^{۲۰}، و کریمر^{۲۱}، ۱۹۹۴)، اختلالات خلقی (دنزر^{۲۲}، دیل^{۲۳}، و کلیونز^{۲۴}، ۱۹۹۰)، اختلالات اضطرابی (وایت^{۲۵} و وینزلبرگ^{۲۶}، ۱۹۹۲) و اختلال شخصیت ضد اجتماعی (مارتنز^{۲۷}، ۲۰۰۴) نیز نقش مؤثری ایفا می‌کند. علاوه بر این، شوخ‌طبعی باعث افزایش کارایی افراد در محیط‌های شغلی (مک‌گی^{۲۸}، ۱۹۹۹) و آموزشی (هیل^{۲۹}، ۱۹۸۸؛ مک‌موریس^{۳۰}، ارباخ^{۳۱}، و کانر^{۳۲}، ۱۹۸۵) می‌گردد. مارتین (۲۰۰۱) نیز شوخ‌طبعی را به صورت تفاوت‌های عاداتی افراد در رفتارها، تجارب، عواطف، نگرش‌ها و توانایی در زمینه سرگرمی، خندیدن، اهل شوخی بودن، و نظایر اینها تعریف می‌کند. بنابراین از زمانی که محققان به اهمیت و تأثیرات مثبت شوخ‌طبعی در زندگی پی برده‌اند، تلاش کرده‌اند تا ابزاری را برای سنجش شوخ‌طبعی افراد طراحی کنند تا به این وسیله، هم میزان شوخ‌طبعی افراد را تعیین کنند و هم افراد شوخ‌طبع را از سایرین متمایز سازند. اما با توجه به اینکه طراحی ابزاری که بتواند همه مفاهیم متفاوت شوخ‌طبعی را در دیدگاه‌های مختلف مورد پوشش قرار دهد و در تمام فرهنگ‌ها نیز قابلیت کاربرد داشته باشد بسیار مشکل

- 1- Kirsh
- 3- Abramovitz
- 5- Puhlik-Doris
- 7- Gray
- 9- Herth
- 11- Lefcourt
- 13- Prkachin
- 15- Sultanoff
- 17- Cotroneo
- 19- Gelkopf
- 21- Kramer
- 23- Dale
- 25- White
- 27- Martens
- 29- Hill
- 31- Urbach

- 2- Kuiper
- 4- Martin
- 6- Larsen
- 8- Weir
- 10- Leise
- 12- Davidson
- 14- Mills
- 16- Joshua
- 18- Clarke
- 20- Sigal
- 22- Danzer
- 24- Klions
- 26- Winzelberg
- 28- McGhee
- 30- McMorris
- 32- Connor

است، مقیاس‌هایی که برای سنجش شوخ‌طبعی تدوین شده‌اند هر کدام مشکلات خاص مربوط به خود را دارند. پرسشنامه شوخ‌طبعی اسوبک^۱ (۱۹۷۴) یکی از اولین مقیاس‌های شوخی بود که شوخی را فقط با دو عنصر می‌سنجید: توانایی ادراک شوخ‌طبعی و مکان انجام شوخی. محدودیت این مقیاس در سنجش فقط دو بُعد شوخ‌طبعی است. پرسشنامه دیگر، مقیاس مقابله از طریق شوخ‌طبعی (CHS)^۲، ساخته مارتین و لفکورت (۱۹۸۳)، یک مقیاس هفت سؤالی است که دامنه‌ای را که افراد از شوخ‌طبعی برای مقابله با استرس استفاده می‌کنند می‌سنجد. محدودیت این مقیاس در نظر گرفتن شوخ‌طبعی فقط به عنوان یک مکانیسم مقابله‌ای است. تحقیقات گسترده به وسیله مارتین (۱۹۹۶) پایایی^۳ و روایی^۴ قابل قبولی را برای این مقیاس نشان داد. مقیاس دیگر، پرسشنامه ۲۱ سؤالی پاسخ‌های موقعیتی به شوخ‌طبعی (SHRQ)^۵ است که توسط مارتین و لفکورت (۱۹۸۴) ساخته شد. این پرسشنامه تمایل و گرایش افراد به خندیدن را در انواع مختلفی از موقعیت‌های مطلوب و نامطلوب می‌سنجد. انتقادی که به این پرسشنامه وارد شد این بود که خندیدن و شوخی کردن یکسان نیستند. راج^۶ نیز با ساخت آزمونی که شامل انواع لطیفه‌ها و کاریکاتورها بود، توانست با نظرخواهی از افراد، خنده‌دار بودن یا نفرت‌انگیز بودن هر یک از لطیفه‌ها یا کاریکاتورها را مورد ارزیابی قرار دهد. روایی این آزمون با روش همسانی درونی و بازآزمایی مورد تأیید قرار گرفت (راج، ۱۹۹۲). تورسون^۷ و پاول^۸ (۱۹۹۳) نیز مقیاس چند بُعدی شوخ‌طبعی (MSHS)^۹ را طراحی کردند که چهار طبقه عمده شوخ‌طبعی را می‌سنجید: ۱- ایجاد شوخی^{۱۰} و کاربردهای اجتماعی شوخی^{۱۱}، ۲- شوخی به عنوان مکانیسم مقابله‌ای^{۱۲}، ۳- درک شوخی^{۱۳}، و ۴- نگرش‌هایی درباره شوخی^{۱۴}. در بررسی MSHS توسط تورسون و همکاران (۱۹۹۷) نشان داده شد که پایایی برای عوامل یک و دو یعنی ایجاد شوخی و شوخی به عنوان مکانیسم مقابله‌ای، با آلفای کرونباخ ۰/۸۰ رضایت‌بخش است، اما پایایی برای عوامل سه و چهار، یعنی درک شوخی و نگرش درباره شوخی، با آلفای کرونباخ ۰/۵۰ قابل تأمل است. بر اساس مطالعات تورسون و پاول (۱۹۹۶) نیز همسانی درونی کل مقیاس با آلفای کرونباخ ۰/۹۲ بسیار رضایت‌بخش است.

دسته‌ای از پرسش‌های مربوط به رفتارهای شوخ‌طبعانه (HBQD)^{۱۵} که توسط کریک^{۱۶}،

-
1- Svebak	2- Coping Humor Scale
3- Reliability	4- Validity
5- Situational Humor Response Questionnaire	
6- Ruch	7- Thorson
8- Powell	
9- Multidimensional Sense of Humor Scale	10- Generation of humor
11- Social uses of humor	12- Humor as coping mechanism
13- Humor appreciation	14- Attitudes toward humor
15- Humorous Behavior Q-SORT Deck	16- Craik

لَمپرت^۱، و نلسون^۲ (۱۹۹۶) ساخته شده از جمله مقیاس‌های دیگر در زمینه شوخ‌طبعی است. نتایج تحلیل عاملی این مقیاس که شامل پنج بُعد شوخ‌طبعی است نشان داد که روایی افتراقی^۳ قابل قبولی دارد. پرسشنامه سبک‌های شوخ‌طبعی (HSQ)^۴ یکی دیگر از پرسشنامه‌های مهم در سنجش شوخ‌طبعی است که به وسیله چهار بُعد آن می‌توان چهار سبک شوخ‌طبعی یعنی ارتقاء دهنده خود^۵، پیوند دهنده^۶، پرخاشگرانه^۷، و متناقض یا به ضرر خود^۸ را مورد سنجش قرار داد. ضریب همبستگی حاکی از روایی این چهار بُعد پرسشنامه با روش همسانی درونی، از ۰/۷۷ تا ۰/۸۱ و با روش بازآزمایی از ۰/۸۰ تا ۰/۸۵ بود (مارتین و همکاران، ۲۰۰۳). در ایران نیز مولوی و قرائی (۱۳۸۲) با استفاده از تمامی منابع موجود و ضرب‌المثل‌های رایج در مکالمات روزمره به ساخت پرسشنامه‌ای به منظور سنجش شوخ‌طبعی اقدام کردند. ضریب پایایی این پرسشنامه با داشتن ۴۷ سؤال، ۰/۸۷ است. اما با این حال، پرسشنامه مولوی و قرائی (۱۳۸۲) دارای این مشکل اساسی است که شوخ‌طبعی را به صورت کلی می‌سنجد، در حالی که شوخ‌طبعی دارای مؤلفه‌های متعددی است (شید^۹، ۱۹۹۶) و سنجش رویه‌های^{۱۰} آن می‌تواند در سنجش شوخ‌طبعی، مساعدت بیشتری کند که این موضوع، هدف تحقیق حاضر است.

در مجموع، با وجود شواهدی مبنی بر تأثیرات مثبت شوخ‌طبعی بر جنبه‌های مختلف جسمانی، روانی، شناختی، و اجتماعی افراد و تأثیر آن بر حیطه‌های مختلف شغلی و آموزشی و در نهایت، نقش شوخ‌طبعی در بهبود برخی از بیماری‌های جسمانی و روانی، محققان در این پژوهش با در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی کشور، به ساخت پرسشنامه‌ای برای سنجش شوخ‌طبعی اقدام کردند. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر ساخت و اعتباریابی پرسشنامه شوخ‌طبعی در ایران است.

روش

جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه افرادی بود که در سال ۱۳۸۴ در یکی از نواحی ده‌گانه شهر اصفهان، زندگی می‌کردند. این پژوهش دارای دو نمونه با دامنه سنی ۲۰ تا ۶۰ سال بود: یک نمونه ۴۰ نفری (۲۰ زن و ۲۰ مرد) با میانگین سنی ۳۸/۹۰ سال و انحراف معیار ۱۰/۹۵ سال برای پایایی سنجی، و یک نمونه ۲۴۰ نفری (۱۲۳ زن و ۱۱۷ مرد) با میانگین سنی ۳۵/۷۴ سال و انحراف معیار ۱۰/۷۹ سال برای تحلیل عاملی و روان‌سنجی انتخاب شدند. شیوه نمونه‌گیری در هر دو نمونه به این صورت بود که از بین نواحی ده‌گانه شهرداری شهر

1- Lampert

3- discriminate validity

5- self-enhancing

7- aggressive

9- Shade

2- Nelson

4- Homor Style Questionnaire

6- affiliative

8- self-defeating

10- facets

اصفهان، پنج ناحیه و از هر یک از این نواحی، چهار خیابان به تصادف انتخاب و از هر خیابان، به صورت تصادفی نظام‌دار منزلی که عدد پلاکشان به سه قابل قسمت بود انتخاب شدند.

ابزار

ابتدا با استفاده از کلیه عوامل دربرگیرنده شوخ‌طبعی در متون پژوهشی مختلف (زیو^۱، ۱۹۸۴؛ سلتانوف، ۱۹۹۵؛ شید، ۱۹۹۶؛ مارتین و همکاران، ۲۰۰۳) و برخی پرسشنامه‌های سنجش شوخ‌طبعی از جمله مقیاس چند بُعدی شوخ‌طبعی تورسون و پاول (۱۹۹۳) و پرسشنامه مولوی و قرائی (۱۳۸۲) و مهم‌تر از همه، با در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی کشور و ضرب‌المثل‌های موجود در طرح محتوای سؤالات پرسشنامه، مخزن سؤالات با ۱۰۰ سؤال تدوین شد و برای هر سؤال گزینه‌های کاملاً موافقم (۷ نمره)، موافقم (۶ نمره)، تا حدی موافقم (۵ نمره)، نظری ندارم (۴ نمره)، تا حدی مخالفم (۳ نمره)، مخالفم (۲ نمره)، و کاملاً مخالفم (۱ نمره) لحاظ گردید و پس از تحلیل، سؤالات نامناسب طی سه مرحله حذف شدند: ۱- مرحله روایی محتوایی (مرحله مقدماتی): در این مرحله، از ده نفر از اساتید صاحب‌نظر در این زمینه نظرخواهی شد و بر اساس نظر ۸۰ درصد از آنها، ۲۸ سؤال در این مرحله حذف گردیدند. همچنین، مطابق با نظر ۷۰ درصد کارشناسان نیز برخی از سؤالات مورد ویرایش قرار گرفتند (به عنوان مثال، سؤال یا گویه ۹ از "من زیاد می‌خندم چون معتقدم با زیاد خندیدن، دنیا به کامم می‌شود." به صورت "من زیاد می‌خندم، چون معتقدم بخند تا دنیا به رویت بخندد." مورد اصلاح قرار گرفت یا سؤال ۱۳ از "برای فهماندن گفته‌های خود به دیگران از طنز استفاده می‌کنم." به "من اغلب گفته‌هایم را در قالب طنز و شوخی به مردم می‌فهمانم." تغییر یافت. ۲- مرحله روایی سازه: در این مرحله تحلیل عاملی صورت گرفت و ۲۹ سؤال که بر اساس نظر کلاین^۲ (۱۳۸۰) بار عاملی آنها کمتر از ۰/۳۵ بود، حذف شدند. ۳- پس از تحلیل عاملی و پدیدار شدن ساختار هر بُعد یا عامل، نامگذاری آن صورت گرفت. در مرحله پایایی سنجی نیز ۱۸ سؤال که با حذف آنها همسانی درونی پرسشنامه افزایش می‌یافت، حذف گردیدند (یعنی سؤالاتی که همبستگی آنها با کل پرسشنامه پایین بود و یا سؤالاتی که با حذف آنها آلفای کرونباخ به‌طور معناداری افزایش می‌یافت).

در نهایت، پرسشنامه‌ای با ۲۵ سؤال یا ماده فراهم آمد که پرسشنامه شوخ‌طبعی (SHQ)^۳ نامگذاری شد. در این پرسشنامه، مجموع نمره هر آزمودنی در کل پرسشنامه حداقل ۲۵ و حداکثر ۱۷۵ و برای هر بُعد، حداقل ۵ و حداکثر ۳۵ است. بدین ترتیب، نمره بالا در این پرسشنامه نشان‌دهنده شوخ‌طبعی بیشتر است.

1- Ziv

2- Keline

3- Sense of Humor Questionnaire

در بررسی روایی سازه، از تحلیل عوامل به روش مؤلفه‌های اصلی و چرخش از نوع واریماکس، و در بررسی پایایی از محاسبه همسانی درونی (ضریب آلفای کرونباخ)^۱ و بازآزمایی^۲ (محاسبه ضریب همبستگی پیرسون^۳ به فاصله ۲۱ روز) استفاده شد.

نتایج

در جدول ۱ یافته‌های توصیفی (میانگین و انحراف معیار) نمونه ۲۴۰ نفری ارائه شده است. همان‌طور که دیده می‌شود، در بین ابعاد SHQ، «لذت از شوخی»^۴ دارای بالاترین میانگین و «خنده»^۵ دارای بیشترین پراکندگی است. همچنین، میانگین و انحراف معیار کل پرسشنامه به ترتیب ۱۰۹/۹۴ و ۲۱/۴۴ هستند.

جدول ۱

میانگین و انحراف معیار ابعاد و نمره کل پرسشنامه شوخ‌طبعی

آماره	لذت از شوخی	خنده	شوخی کلامی	شوخ طبعی در روابط اجتماعی	شوخ طبعی در شرایط استرس‌آور	نمره کل
میانگین	۲۴/۸۱	۲۰/۶۰	۲۰/۷۹	۲۱/۲۲	۲۲/۸۰	۱۰۹/۹۴
انحراف معیار	۵/۵۶	۶/۵۳	۵/۶۷	۵/۵۷	۵/۹۶	۲۱/۴۴

روایی پرسشنامه شوخ‌طبعی: پس از اینکه روایی محتوایی پرسشنامه توسط ده نفر از اساتید صاحب‌نظر در این زمینه مورد تأیید قرار گرفت، روایی سازه پرسشنامه نیز از طریق تحلیل عوامل با روش مؤلفه‌های اصلی بررسی شد. همچنین، برای اطمینان از استقلال عوامل (متعامد بودن آنها) ابتدا از روش چرخش مایل^۶ استفاده شد و چون همبستگی بین عوامل معنادار نبود، از روش چرخش متعامد واریماکس استفاده گردید. جدول ۲ اطلاعات مربوط به عامل‌های استخراج شده را دربر دارد.

بر اساس جدول ۲، ۵ عامل یا بُعد بر ۲۵ ماده SHQ، قرار گرفته‌اند. همچنین با توجه به سؤالاتی مثل «معمولاً از خواندن داستان‌های طنز و خنده‌دار لذت می‌برم» در عامل اول، این عامل «لذت از شوخی» نام گرفت. منظور از این عامل، لذت بردن از اشکال مختلف شوخی مانند نگاه کردن به فیلم‌های کمدی، برنامه‌های خنده‌دار، کاریکاتورها، و غیره است. سؤالات عامل دوم همانند «من زیاد می‌خندم، چون معتقدم بخند تا دنیا به رویت بخندد» نشان‌دهنده خنده به عنوان یکی از نشانه‌های شوخ‌طبعی است؛ بنابراین، این عامل، تحت عنوان «خنده»

1- Cronbach's alpha

3- Pearson's Correlation Coefficient

5- laughter

2- test-retest reliability

4- enjoyment of humor

6- oblique

نامگذاری شد.

جدول ۲

تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس و بارهای عاملی برای ۲۵ سؤال SHQ

سؤال	عامل				
	۱	۲	۳	۴	۵
۱- معمولاً از بین برنامه‌های تلویزیون، برنامه‌های خنده‌دار را تماشا می‌کنم.	۰/۸۲	۰/۰۶	۰/۲۱	۰/۱۸	۰/۰۶
۲- موقعی که مجله می‌خرم، در ابتدا معمولاً کاریکاتورهای آن را نگاه می‌کنم.	۰/۳۵	۰/۲۸	۰/۱۳	۰/۳۳	۰/۰۳
۳- موقعی که به سینما می‌روم، ترجیح می‌دهم که فیلم کمدی ببینم.	۰/۴۲	۰/۲۹	۰/۰۴	۰/۲۴	۰/۰۱
۴- این برای من مهم است که در زندگی خود مقداری شوخ‌طبعی داشته باشم.	۰/۳۵	۰/۱۷	۰/۱۵	۰/۲۵	۰/۱۵
۵- معمولاً از خواندن داستان‌های طنز و خنده‌دار لذت می‌برم.	۰/۳۷	۰/۰۳	۰/۲۷	۰/۲۹	۰/۱۳
۶- اغلب هر روز از ته دل می‌خندم.	۰/۱۵	۰/۴۹	۰/۰۴	۰/۲۴	۰/۰۲
۷- نسبت به سایر مردم خنده‌های بلندتری دارم.	۰/۲۱	۰/۳۶	۰/۲۵	۰/۱۵	۰/۱۳
۸- حتی وقتی دیگران نمی‌خندند، من از خندیدن احساس آرامش می‌کنم.	-۰/۰۳	۰/۷۹	۰/۱۵	۰/۰۹	۰/۱۰
۹- من زیاد می‌خندم، چون معتقدم بخند تا دنیا به رویت بخندد.	۰/۳۱	۰/۶۸	۰/۱۱	۰/۳۴	۰/۰۸
۱۰- اغلب آنقدر می‌خندم که اشک از چشمانم جاری می‌شود.	۰/۰۰	۰/۶۴	۰/۱۵	۰/۲۱	۰/۰۰
۱۱- اغلب لطیفه تعریف می‌کنم.	۰/۲۲	۰/۱۶	۰/۸۵	۰/۱۷	۰/۱۳
۱۲- اغلب داستان‌های خنده‌دار تعریف می‌کنم.	۰/۳۴	۰/۳۱	۰/۴۱	-۰/۰۱	۰/۰۸
۱۳- من اغلب گفته‌هایم را در قالب طنز و شوخی به مردم می‌فهمانم.	۰/۳۲	۰/۲۶	۰/۳۶	۰/۲۶	۰/۰۰
۱۴- اغلب فی‌البداهه در بازی با کلمات، چیزهایی خلق می‌کنم.	۰/۳۴	۰/۳۹	۰/۴۴	-۰/۲۲	۰/۳۰
۱۵- من اغلب درباره‌ی دیگران اظهارنظرهای شوخ‌طبعانه می‌کنم.	۰/۳۱	۰/۳۱	۰/۳۹	۰/۱۵	۰/۱۳
۱۶- استفاده از شوخی یکی از مؤثرترین ابزار برای نفوذ در دیگران است.	۰/۲۵	۰/۱۴	۰/۲۸	۰/۳۷	۰/۲۸
۱۷- من اغلب با استفاده از شوخ‌طبعی خود عملاً کنترل زیادی بر روی افراد دارم.	۰/۳۲	۰/۰۷	۰/۲۳	۰/۴۶	۰/۱۱
۱۸- اغلب از شوخی برای ارتباط برقرار کردن با دیگران استفاده می‌کنم.	۰/۳۰	۰/۱۴	۰/۲۳	۰/۳۵	۰/۱۴
۱۹- یکی از عوامل تنهایی، نداشتن شوخ‌طبعی است.	۰/۰۷	۰/۰۲	۰/۲۸	۰/۳۹	-۰/۱۲
۲۰- شوخی راهی مطمئن برای از بین بردن دشمنی و خصومت در بین افراد است.	۰/۱۷	۰/۰۱	۰/۳۰	۰/۴۰	۰/۳۱
۲۱- شوخ‌طبعی من در اکثر اوقات مرا از استرس نجات می‌دهد.	۰/۱۲	۰/۰۷	۰/۰۹	۰/۰۹	۰/۹۳
۲۲- اغلب از شوخی استفاده می‌کنم تا تأثیر استرس را کنترل کنم.	۰/۱۹	۰/۲۸	۰/۲۰	-۰/۰۳	۰/۳۵
۲۳- اغلب از شوخی استفاده می‌کنم تا با کاهش استرس، در کارم موفق باشم.	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۲۵	۰/۰۹	۰/۳۹
۲۴- شوخ‌طبعی و شوخی یکی از بهترین راه‌ها برای سازگاری با موقعیت‌ها است.	۰/۱۲	۰/۰۷	۰/۰۹	۰/۰۹	۰/۹۳
۲۵- مؤثرترین ابزار برای مقابله با استرس‌های زندگی شوخ‌طبعی است.	۰/۳۱	۰/۱۵	۰/۲۸	۰/۱۲	۰/۳۸

توضیح: N=۲۴۰. عامل ۱ معرف لذت از شوخی، عامل ۲ معرف خنده، عامل ۳ معرف شوخی کلامی، عامل ۴ معرف شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی، و عامل ۵ معرف شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور.

ماده‌های عامل سوم نیز نه تنها به شوخی کلامی (مانند تعریف کردن داستان‌های خنده‌دار) به عنوان یکی از رایج‌ترین انواع شوخی اشاره دارد، بلکه شامل سؤالاتی همانند «اغلب لطیفه تعریف می‌کنم» است و از همین‌رو «شوخی کلامی»^۱ نامگذاری شده است. در واقع شوخی

1- verbal humor

کلامی به عقیده کاپاس^۱ (۱۹۶۷) با در نظر گرفتن هر دو جنبه مثبت و منفی خود، شامل بازی با کلمات^۲، جوک، لطیفه، طعنه^۳، و دشنام^۴ می‌شود. اما ماده‌های عامل چهارم، با در برداشتن سؤالاتی همچون «استفاده از شوخی یکی از مؤثرترین ابزار برای نفوذ در دیگران است»، نشان دهنده استفاده از شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی است که به همین علت با عنوان «شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی»^۵ معرفی شد. منظور از شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی، به کار بردن شوخی در گروه‌ها یا محیط‌های اجتماعی و روابط بین‌فردی است. در نهایت، ماده‌های عامل پنجم نیز که سؤالاتی همانند «مؤثرترین ابزار برای مقابله با استرس‌های زندگی شوخ‌طبعی است» را در بر دارد، به استفاده از شوخی و شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور و تأثیر آن در کاهش استرس و سازگاری با موقعیت‌ها اشاره دارد و از همین‌رو عامل «شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور»^۶ نام گرفت.

علاوه بر این، همان‌طور که در جدول ۳ نشان داده شده است در مجموع ۶۳/۷۵ درصد واریانس توسط پنج عامل تبیین می‌شود.

جدول ۳

ارزش ویژه و درصد واریانس تبیین شده بر اساس عوامل استخراج شده در SHQ

آماره	عامل				
	۱	۲	۳	۴	۵
ارزش ویژه	۳/۷۳	۳/۴۵	۳/۱۴	۲/۸۵	۲/۷۵
درصد واریانس تبیین شده	۱۴/۹۳	۱۳/۸۲	۱۲/۵۷	۱۱/۴۳	۱۱/۰۰
درصد تراکمی واریانس	۱۴/۹۳	۲۸/۷۵	۴۱/۳۲	۵۲/۷۵	۶۳/۷۵

به بیان دقیق‌تر، همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، SHQ دارای ۵ ماده یا عامل معنادار با ارزش بزرگتر از ۱ است. عامل اول با ارزش ویژه ۳/۷۳ قادر به تبیین ۱۴/۹۳ درصد از واریانس کل آزمون بوده است. عامل دوم نیز با ارزش ویژه ۳/۴۵ قادر به تبیین ۱۳/۸۲ درصد از واریانس کل آزمون، و عامل سوم با ارزش ویژه ۳/۱۴ قادر به تبیین ۱۲/۵۷ درصد از واریانس کل آزمون، عامل چهارم با ارزش ویژه ۲/۸۵ قادر به تبیین ۱۱/۴۳ درصد از واریانس کل آزمون، و عامل پنجم با ارزش ویژه ۲/۷۵ قادر به تبیین ۱۱/۰۰ درصد از واریانس کل آزمون بوده است. پایایی پرسشنامه شوخ‌طبعی: پایایی پرسشنامه به دو روش همسانی درونی (آلفای کرونباخ) و بازآزمایی محاسبه شد. این نتایج در جدول ۴ ارائه شده‌اند.

1- Kappas

2- word play

3- sarcasm

4- name-calling

5- sense of humor in social relations

6- sense of humor in stressful conditions

جدول ۴

شاخص‌های پایایی همسانی درونی و بازآزمایی ابعاد و کل پرسشنامه SHQ

ابعاد	آلفای کرونباخ	ضریب همبستگی
لذت از شوخی	۰/۷۴	*۰/۸۹
خنده	۰/۸۰	*۰/۷۷
شوخی کلامی	۰/۷۷	*۰/۸۶
شوخی طبیعی در روابط اجتماعی	۰/۷۴	*۰/۷۷
شوخی طبیعی در شرایط استرس‌آور	۰/۷۹	*۰/۸۱
نمره کل	۰/۹۲	*۰/۸۶

توضیح: شاخص پایایی بازآزمایی بر اساس نمونه ۶۰ نفری محاسبه شد.

* $P < ۰/۰۱$.

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، همسانی درونی یا آلفای کرونباخ در کل پرسشنامه و ابعاد آن رضایت‌بخش است. پایایی بازآزمایی پرسشنامه نیز با ۲۱ روز فاصله بر ۶۰ نفر (۳۰ زن و ۳۰ مرد) با دامنه سنی ۲۰ تا ۶۰ سال، میانگین سنی ۳۷/۳۰ سال و انحراف معیار ۱۰/۹۵ سال، از همان نمونه ۲۴۰ نفری انجام گرفت. همان‌گونه که در جدول ۴ نشان داده می‌شود پایایی بازآزمایی نیز در کل پرسشنامه و ابعاد آن معنادار است ($P < ۰/۰۱$).

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی‌های آماری داده‌های پژوهش نشان داد که SHQ دارای روایی و پایایی مناسبی است. به منظور سنجش روایی سازه پرسشنامه از روش مؤلفه‌های اصلی و چرخش مؤلفه‌ها از نوع واریماکس، استفاده شد. بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته، پنج عامل در تحلیل عوامل برای SHQ شناسایی و استخراج شدند. اولین و قوی‌ترین عامل با عنوان «لذت از شوخی» شامل مواردی از قبیل انتخاب برنامه‌های خنده‌دار و لذت بردن از فیلم‌های کمدی و لطیفه می‌شود. محتوای این عامل با محتوای آزمون راج (۱۹۹۲) هماهنگ است. دومین عامل با داشتن ماده‌هایی همچون خندیدن از ته دل با عنوان «خنده» نامگذاری گردید. محتوای این عامل با محتوای پرسشنامه پاسخ‌های موقعیتی به شوخی که توسط مارتین و لفکورت (۱۹۸۴) ساخته شد، تقریباً هماهنگ است. سومین عامل نیز با اشاره به یکی از انواع شوخی به نام شوخی کلامی (مانند تعریف کردن لطیفه) «شوخی کلامی» نام گرفت. محتوای این عامل با محتوای عامل «ایجاد شوخی» در مقیاس چند بُعدی شوخی طبیعی تورسون و پاول (۱۹۹۷) هماهنگ است. چهارمین عامل با عنوان «شوخی طبیعی در روابط اجتماعی» شامل مواردی همانند استفاده

از شوخی در موقعیت‌های اجتماعی است. این عامل نیز با عامل «توانایی شوخی برای کسب اهداف اجتماعی» در مقیاس چند بُعدی شوخ‌طبعی (تورسون و پاول، ۱۹۹۷) و «سبک پیوند دهنده خود» در پرسشنامه سبک‌های شوخ‌طبعی (مارتین و همکاران، ۲۰۰۳) هماهنگی دارد. در نهایت، پنجمین عامل با عنوان «شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور» نشان‌دهنده استفاده از شوخی در موقعیت‌های استرس‌آور و در نتیجه کاهش استرس و سازگاری با موقعیت‌ها است. سؤالات این عامل با ماده‌های پرسشنامه مارتین و لفکورت (۱۹۸۳) مطابقت دارند. همچنین، این عامل با عامل «شوخی به عنوان مکانیسم مقابله‌ای» در مقیاس چند بُعدی شوخ‌طبعی تورسون و پاول (۱۹۹۷) نیز همسو است.

پایایی پرسشنامه نیز به وسیله محاسبه شاخص‌های پایایی (همسانی درونی و بازآزمایی) مورد سنجش قرار گرفت. در سنجش پایایی پرسشنامه با روش همسانی، ضرایب همبستگی بین ۰/۷۴ تا ۰/۸۰ برای ابعاد، و ۰/۹۲ برای کل پرسشنامه به دست آمد. همچنین، پایایی پرسشنامه با روش بازآزمایی و در فاصله زمانی ۲۱ روز، بین ۰/۷۷ تا ۰/۸۹ برای ابعاد و ۰/۸۶ برای کل پرسشنامه به دست آمد. این یافته‌ها با سایر پرسشنامه‌ها و مقیاس‌های شوخ‌طبعی که توسط محققان دیگر (مارتین، ۱۹۹۶؛ تورسون و پاول، ۱۹۹۶؛ تورسون و همکاران، ۱۹۹۷؛ مارتین و همکاران، ۲۰۰۳؛ و مولوی و قرائی، ۱۳۸۲) ساخته شده است، هماهنگ و همسو است.

به طور خلاصه آنکه، در تحقیق حاضر ویژگی‌های روان‌سنجی مناسب و صحت ساختار عاملی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. در نتیجه، از SHQ می‌توان برای سنجش برخی از ابعاد شوخ‌طبعی از قبیل لذت از شوخی، خنده، شوخی کلامی، شوخ‌طبعی در روابط اجتماعی، و شوخ‌طبعی در شرایط استرس‌آور استفاده کرد. همچنین، با توجه به اینکه بین شوخ‌طبعی و ابعاد آن با طیف وسیعی از ویژگی‌های مثبت جسمانی، روانی، شناختی و اجتماعی، و بهبود برخی از بیماری‌های جسمی و روانی از قبیل فشار خون (لفکورت و همکاران، ۱۹۹۷)، بیماری‌های قلبی (سلتانوف، ۱۹۹۹)، سرطان (جاشوا و همکاران، ۲۰۰۵)، اسکیزوفرنی (جلکوف و همکاران، ۱۹۹۴)، اختلالات خلقی (دنزر و همکاران، ۱۹۹۰)، اختلالات اضطرابی (وایت و وینزبرگ، ۱۹۹۲) و اختلال شخصیت ضد اجتماعی (مارتنز، ۲۰۰۴) رابطه وجود دارد، بنابراین از SHQ می‌توان به عنوان ابزاری مؤثر در جهت آگاهی یافتن از میزان شوخ‌طبعی افراد استفاده نمود و به این ترتیب، در صورت عدم وجود شوخ‌طبعی در افراد، با راهبردهایی مناسب، شوخ‌طبعی را در آنها افزایش و به دنبال آن، سلامت جسمی و روانی را در آنان ارتقاء داد. از طرف دیگر، با توجه به نقش شوخ‌طبعی در محیط‌های مختلف شغلی (مک‌گی، ۱۹۹۹) و آموزشی (هیل، ۱۹۸۸؛ مک‌موریس و همکاران، ۱۹۸۵) می‌توان با استفاده از SHQ افراد شوخ‌طبع را شناسایی کرد و با تشویق آنها، گامی مؤثر در جهت افزایش این ویژگی در بین سایر افراد برداشت.

در پایان، باید افزود که یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر، عدم امکان نمونه‌گیری تصادفی از شهر اصفهان بود. شیوه‌های مرسوم برای انتخاب، از قبیل انتخاب نمونه از روی شماره تلفن (به دلیل همبستگی با طبقه اجتماعی) و یا انتخاب نمونه از یک منطقه شهری مثلاً پارک‌ها (به دلیل مراجعات گروه‌های خاص) دارای اشکالات بیشتری است. به همین دلیل، در تعمیم یافته‌های پژوهش حاضر، لازم است این تحقیق در مناطق مختلف کشور و بر روی جمعیت‌های بالینی و غیربالینی انجام شود که با بررسی متغیرهایی همچون سن و جنسیت همراه باشد. از طرف دیگر، برای تعیین میزان شوخ‌طبعی افراد، هنجاریابی این پرسشنامه ضرورت دارد تا بدین ترتیب افرادی که رتبه‌های درصدی بالا دارند، مشخص گردند. بنابراین، پژوهشگران مستقل می‌توانند برای تعیین افراد دارای شوخ‌طبعی بالا این پرسشنامه را هنجاریابی کنند.

References:

مراجع:

- خشوعی، مهدیه سادات (۱۳۸۶). *روان‌شناسی شوخ‌طبعی*. اصفهان: کنکاش.
- کلاین، پ. (۱۳۸۰). *راهنمای آسان تحلیل عاملی*. ترجمه سید جلال صدرالسادات و اصغر مینایی. تهران: انتشارات سمت.
- مولوی، حسین، و قرائی، ملیحه (۱۳۸۲). بررسی شیوع میزان شوخ‌طبعی و رابطه آن با عوامل جمعیت‌شناختی در افراد عادی شهرستان اصفهان. *مجله دانش و پژوهش در روانشناسی*، سال پنجم، شماره ۱۵، ص ۹۸-۸۹.
- Abramovitz, M. (2000). Humor can heal. *Current health* 2, 27, 25.
- Craik, K., Lampert, M., & Nelson, A. (1996). Sense of humor and styles of everyday humorous conduct. *International Journal of Humor Research*, 9, 273-302.
- Danzer, A., Dale, A. & Klions, H.L. (1990). Effect of exposure to humorous stimuli on induced depression. *Psychological Reports*, 66, 1027-1036.
- Eco, U. (1983). *The Name of the Rose*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Gelkopf, M., Sigal, M., & Kramer R. (1994). Therapeutic use of humor to improve social support in an institutionalized schizophrenic inpatient community. *Journal of Social Psychology*, 134, 175-182.
- Herth, KA. (1993). Humor and the older adult. *Applied Nursing Research*, 6, 146-153.

- Hill, D. J. (1988). *Humor in the classroom: A handbook for teachers and other entertainers*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Joshua, A. M. Cotroneo, A., & Clarke, S. (2005) Humor and Oncology. *Journal of Clinical Oncology*, 23, 645-648.
- Kappas, K. H. (1967). A developmental analysis of children's responses to humor. *The Library Quarterly*, 37, 67-77.
- Kirsh, G. A., & Kuiper, N. A. (2003). Positive and negative aspects of sense of humor: Associations with the constructs of individualism and relatedness. *Humor: International Journal of Humor Research*, 16, 33-62.
- Lefcourt, H. M., Davidson, K., Prkachin, K. M., & Mills, D. E. (1997). Humor as a stress moderator in the prediction of blood pressure obtained during five stressful tasks. *Journal of Research in Personality*, 31, 523-542.
- Leise, C. M. (1993). The correlation between humor and the chronic pain of arthritis. *Journal of Holistic Nursing*, 11, 82-95.
- Martens, W. H. J. (2004). Therapeutic Use of Humor in Antisocial Personalities. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 34, 351- 361.
- Martin, R. A. (1996). The Situational Humor Response Questionnaire (SHRQ) and the Coping Humor Scale (CHS): A decade of research findings. *International Journal of Humor Research*, 9, 251-271.
- Martin, R. A. (2001). Humor, laughter, and physical health. *Psychological Bulletin*, 127, 504-519.
- Martin, R. A., & Lefcourt, H (1983). Sense of humor as a moderator of the relation between stressors and moods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 1313-1324.
- Martin, R. A., & Lefcourt, H. (1984). Situational humor response questionnaire: A quantitative measure of the sense of humor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 145-155.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in personality*, 37, 48- 75.
- McGhee (1999). *Healing and the Amuse System: Humor as Survival Training*. New York: Kendal Hunt Pubco.

- McMorris, R. F., Urbach, S. L., & Connor, M. C. (1985). Effects of incorporating humor in test items. *Journal of Educational Measurement*, 22, 147-155.
- Ruch, W. (1992). Assessment of appreciation of humor: Studies with the 3WD humor test. In C. D. Spielberger & J. N. Butcher (Eds.), *Advances in Personality Assessment* (Vol. 9, pp. 27-75). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Shade, R. A. (1996). *License to Laugh: Humor in the Classroom*. Englewood, Colorado: Teacher Ideas Press.
- Sultanoff, S. M. (1995). What is Humor. *Therapeutic Humor*, 9, 1-2.
- Sultanoff, S. M. (1999). Where has all my humor gone; long time passing humor from children to adults. *Therapeutic Humor*, 13, 2.
- Svebak S. (1974). Revised questionnaire on the sense of humor. *Scandinavian Journal of Psychology*, 15, 328-331.
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1993). Development and validation of a multidimensional sense of humor scale. *Journal of Clinical Psychology*, 49, 13-23.
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1996) Women, aging, and sense of humor. *Humor: International Journal of Humor Research*, 9, 169-186.
- Thorson, J. A., & Powell, F. C., Sarmany-Schuller, I., & Hampes, W. (1997). Psychological health and sense of humor. *Journal of Clinical Psychology*, 53, 605-619.
- White, S., & Winzelberg, A. (1992). Laughter and stress. *Humor: International Journal of Humor Research*, 5, 343-355.
- Wooten, P. (1996). Humor: An antidote for stress. *Holistic nursing practice*, 10, 49-55.
- Ziv, A. (1984). *Personality and Sense of Humor*. New York: Springer Publishing Company.